

En PDF-artikel fra www.salmedatabasen.dk af
Mads Djernes, sognepræst, cand. theol. og organist, cand. musicae

Hvad gør salmeteksten ved -melodien – og omvendt?

Hvad gør salmeteksten ved -melodien – og omvendt?

Af Mads Djernes, sognepræst, cand. theol. og organist, cand. musicae

Uden en melodi bliver selv en nok så god tekst ikke til en salme. For at ordene kan syn- ges af en forsamling, skal de forsynes med en veltilrettelagt sammensætning af toner i en ryt- misk struktur. Melodien er skabt og er klar til både at bære ordene frem – og til i de lykkelig- ste tilfælde næsten at smelte sammen med dens tekst, så de nærmest ikke kan skilles ad igen.

Melodien som brugskunst

Den såkaldt strofiske melodi (altså et musi- kalsk forløb af en vis korthed, der gentages un- der en ny tekst i hvert vers) er en af de mindste og enkleste musikalske former, men det er ikke desto mindre en genre, som indebærer en be- skæftigelse med og forståelse af en tekst – både på det formelle og det indholdsmæssige plan. Komponisten har en tekst foran sig, som måske tiltaler hende i større eller mindre grad; som har en række versfødder og en tekstlig rytme, der ikke kan laves om på; som kan have en overordnet 'stemning' eller skifte karakter fra vers til vers. Og det er ikke sådan, at komponi- stens fantasi frit kan udfolde sig. Måske havde hun egentlig lyst til at gennemkomponere – alt- så lave ny musik til hver enkelt vers – så den, der nyder kunstværket kunne blive ført rundt i teksten af musikkens evne til at ændre spotlight og forandre scenografien. Men sådan er det ikke, når der skal skrives en melodi til en tekst, der skal kunne synges sammen med andre men- nesker – og når det som her drejer sig om sal- memelodier, er deres 'Sitz im Leben' menighe- dens fællesskab.

Den komponist, der skriver en melodi til en fællessang, skal tøjle sit kunstneriske udtryk, da det på mange måder er en bestillingsopgave. Til gengæld kan den vellykkede melodi til en

fællessang eller -salme (på dette punkt er der efter min mening ingen forskel) blive noget, som ligger på folks tunge, hænger i deres ører og pludselig dukker op fra sindets dyb. Hvad gør da en fællessangsmelodi god? Mens der er meget godt kunsthåndværk – i ordets mest po- sitive betydning – i den gode fællessangsme- lodi, kan det være svært at sætte fingeren præ- cis på det, der gør en melodi god. Nogle gange kan også den melodiske humlebi som bekendt flyve, som når vi i 5/4 synger '*Højt på en gren en krage*'.

Hvad (salme)melodien formelt gør ved tek- sten

Denne artikel vil pege på forholdet mellem melodien og teksten i en række nyere danske salmer. Men allerførst vil jeg pege på en række grundlæggende forhold, der gør sig gældende om salmemelodier – som de står beskrevet hos en række forskere, der har beskæftiget sig med forholdet mellem en salmes tekst og musik.

En salmemelodi skal kunne skabe vilkår for, at salmen som poetisk-teologisk udsagn skal kunne synges af en forsamling; den skal derfor betone tekstens versemål på en hensigtsmæssig måde og have en genkendelig struktur. Desu- den skal den være så enkel, at den kan synges af flere mennesker på en gang, men også være af en sådan slidstyrke, at den kan følge sin tekst som et tilbagevendende element – i liturgien og i alle de andre situationer, hvor der synges sal- mer.

Når man synger salmen, er melodien forløb med til at opstille nogle vilkår for den sunge tekst. Det er et afgørende vilkår for teksten som sunget på en melodi, at teksten indgår i et tids-

ligt forløb: mens man synger, er det ikke muligt at standse op i eller repetere dele af teksten. Sangen deler derfor vilkår med den mundtlige fortælling og adskiller sig ved sin sanglige realisering fra den læste tekst (Wierød 2014b,29). Desuden fremstår salmens mening i det musikalske forløb derved, at den syngende samtidig erindrer, lytter og anticiperer (Eriksen 2013,199). Endelig har melodien en egen værdi derved, at *"musikken (mens den lyder) skaber sig sin forms og strukturs eget fiktive rum"* (Lønstrup 2004,30).

Samspelet mellem melodi og tekst

Fordi salmen først realiseres, når den bliver sunget, er det i praksis ofte sådan, at salmens melodiske kvalitet er afgørende for, om salmen vinder udbredelse; det sker langt oftere, at gode melodier bærer mindre gode tekster frem end omvendt. Selv om en melodis kvalitet er meget vanskelig at indkredse, vil jeg fremhæve et par iagttagelser. Vi kender alle til glæden ved en fuldtonende fællessang, hvorfor melodis kvalitet blandt andet kan måles på de syngendes engagement i afsyngelsens øjeblik. Om melodien formår at løfte tekstens budskab *"afhænger efter alt at domme ikke af inter-musikalske kvaliteter i en given melodi, men af den specifikke situation, tid og sted og af modtagernes/afsendernes vilje og evne til medskaben"* (Wierød 2014a,271). Et andet synspunkt er, at fordi man ikke når at opfatte alt under afsyngelsen, erfarer man både melodis og tekstens kvalitet derved, at *"man kan synge [salmerne] igen og igen og dog blive ved med at gøre nye opdagelser i tekst og melodi"* (Jensen 2004,72)

Noget af det mest interessante er imidlertid tekstens og melodis samspil. I forhold til at læse en salme *"[begrænses] modtagerens poetiske fortolkningsramme stærkt af melodisætningen"* (Wierød 2014a,257f) og salmen er underlagt det sanglige på en så gennemgribende måde, at *"melodien har mulighed for at ændre på de tekstlige formtræk"* (Wierød 2014b,19).

Omvendt bidrager toner og rytmer med noget væsentligt, idet *"melodien ikke bare er en slave som får folk til at samle sig om en fælles tekst; den understreger, fremhæver og fremdrager tanker, interpreterer det som ligger mellem linjerne, hjælper os ind på forskellige spor i forståelsen af tekstindholdet"* (Herrestahl 1992,51). Sammenhængen mellem ord og melodi kan være så stærk, at når man som syngende lader sig rive med af melodis udtryk, kan der opstå *"et kontrapunktisk forhold mellem tekst og musik"* (Jensen 1983,96)

Forholdet mellem melodi og tekst i en række nye danske salmer

I det følgende vil jeg redegøre for aspekter af forholdet mellem melodien og dens tekst i en række salmer fra salmebogstillægget *'100 salmer'*, der udkom i 2016. Det vil derfor være afgørende, at du som læser har denne udgivelse i hånden, når du læser denne artikel, fordi jeg refererer til detaljer i såvel teksterne som melodierne. Numrene i parentes refererer til nummereringen i udgivelsen.

Denne morgens mulighed (814)

Teksten til denne salme er skrevet af Johannes Møllehave i 1992. Mogens Helmer Petersen, som i en lang årrække var både organist, korleder og underviser, skrev et par år efter en melodi til denne tekst, som har fire linjer plus et en-linjes omkvæd, der gentages. Han har løst opgaven ved at begynde de to første og de to sidste af tekstens seks linjer på taktens andet, ubetonede slag. Det stiller krav til akkompagnatøren om på hensigtsmæssig vis at betone et-slaget, så fællessangen kan sættes i gang. Denne løsning indebærer en lang optakt (Denne morgens...) og bevirker, at linjernes afsluttende ord betones (mulighed, kærlighed, munterhed, mulighed). Det giver teksten et 'let' præg, der understreges af overbindings-synkoperinger på de førnævnte ord, der med rytmikkens og gentagelsens hjælp bliver tekstens centrale ord. De midterste linjer, som domineres af længere nodeværdier – fjerdedele i stedet for ottendedele –

udgøres i første vers af en opremsende tekst, som bæres fint frem af sekvenseringen (at en melodisk figur flyttes op eller ned). Denne opremsning videreføres ikke i de følgende vers, så melodien strukturerer ikke teksten på det overordnede plan. Også inden for musikken er genkendelsens glæde stor, hvilket adskillige komponister har udnyttet i tidens løb. Det sker også her, når den første og de to sidste linjer deler rytmisk struktur. Som helhed får melodien derfor en 'sandwichstruktur', hvor de livligere, ydre dele kontrasteres af en roligere, indre del.

Du skal elske din næste som dig selv (889)

Med en titel og en begyndelseslinje, der er hentet fra det dobbelte kærlighedsbuds anden halvdel, skrev Iben Krogsdal teksten til denne salme i 2009. Samme år skrev den rytmiske salmemelodiskrivnings 'grand old man', organisten og jazzpianisten Willy Egmos, sin melodi til *Du skal elske din næste som dig selv*. Med sin baggrund i såvel kirke- som jazzmusikken har han formået at nå frem til et kompositorisk varemærke, som er den på en gang rytmisk prægnant og melodisk velafbalanceret melodi. I denne melodi har komponisten formået at betone et af tekstens budskaber, eftersom han betoner den linje i de første fire vers, som opsummerer versets budskab, nemlig den tredje linje (måske bortset fra i vers 5). Det gør han ved at lad melodien bevæge sig med en dur-opgang til den høje grundtone i en melodi, der ellers står i mol. Der sker nemlig det på dette sted, at den ellers ret springende melodik afløses af en trinvis bevægelse samtidig med, at er kommer fokus på det harmoniske i en såkaldt melodisk mol-skala. Det er en swingmelodi, hvilket er en af de fornyelser, som blev indført i dansk salmetradition i halvfjerdserne – og som dengang vel var ment som 'tidens musik'. Man kan imidlertid stille spørgsmålstegn ved, om det stadig er det – eller om det af mange efterhånden fornemmes som lige så 'klassisk' som en melodi i romantisk stil i en tid, hvor vi præges af så mange forskellige musi-

kalske genrer som aldrig før. Overordnet synes jeg, at melodien skarpt profilerede rytmik har en god overensstemmelse med tekstens let formanende karakter. Og der sker det forunderlige, at når tekstens karakter ændres i femte og sjette vers, er det som om melodien samtidig kommer til at stå i et andet lys.

Når klokken ringer solen ind (818)

Den meget produktive forfatter Simon Grotrian har fanget flere komponisters opmærksomhed, ikke mindst på grund af sit billedmættede og højt overraskende sprog. Melodien til *Når klokken ringer solen ind* er skrevet i 2008 – to år efter tekstens tilblivelse – af en af de knap så erfarne salmemelodikomponister, tidligere seminarielektor Sten Abrahams. I samlingen '*Salmeregn*' fra 2007, hvor en række af Grotrians tekster var sat i musik af universitetslektor og koncertproducent Jesper Gottlieb, har teksten en anden melodi knyttet til sig – den, som i '*100 salmer*' har nummer 878 (*Jeg fryser i mit verdensskrud*). Redaktionsgruppen for salmebogstillægget havde gennem processen flere overvejelser om, hvorvidt en tekst skulle bringes med den ene eller den anden melodi. I dette tilfælde var rationalet, at man bestemte sig for at bringe teksten med en melodi af en anden komponist end den, der oftest har sat melodi til Grotrians tekster. Og det netop ud fra ønsket om forsøgsvis at 'iklæde' en digters sproglige stil og budskab forskellige musikalske udtryk – fordi den ene melodi gør et ved en tekst, den anden noget andet. Nærværende melodi er skrevet i det, der må betegnes som visestil. Det er snarere melodien linjer end egentlige temaer, der binder melodien sammen til et hele – og rytmisk set er det oplagt at 'foredrage' melodien med en vis rytmisk frihed, eftersom nodeværdierne er lige lange hele vejen igennem (et sådant 'foredrag' er imidlertid lettere at udføre solistisk end ved fællessang). Noget rent praktisk ved en fællessangsmelodi er dens omfang. Denne har temmelig store udsving: efter at have ligget ret dybt i de to første linjer, når den højeste tone i slutningen af tredje strofe – inden

den fjerde strofe igen ligger temmelig dybt. Tredje strofe adskiller sig også ved at indføre løse fortegn, der fører til både kromatik og en modulation til paralleltonearten. Det stiller ret store sangtekniske krav at synge en melodi, der bevæger sig dybt ned og højt op inden for så korte tidsafstande.

Gå på lige flisegange (820)

Jens Simonsen, der er forhenværende provst, har skrevet denne salme over profetien fra Es 35, der er gammeltestamentlig læsning tredje søndag i advent efter første tekstrække – og som er udødeliggjort af Grundtvig i salmen Blomstre som en rosegård. Organisten, musikteoretikeren og komponisten Christian Præstholm kender sine musikalske stilarter og er i færd med at skrive koralbearbejdelser til samtlige melodier i Den Danske Koralbog. Men han skriver også selv melodier til flere salmedigteres tekster, og har skrevet denne melodi i forbindelse med udgivelsen af samlingen *'Lysets utålmodighed'* fra 2011. Mens en salmetekst meget sjældent gentager linjer – og det af flere anses for at være dårlig stil at gentage dele af teksten, uden at det har nogen særlig pointe fra digterens side – så bæres forskellig tekst ofte af samme eller tilnærmelsesvis samme melodi. Det er tilfældet her, hvor det kan ses rent grafisk, at ikke bare første og anden nodelinje, men også første halvdel af tredje og fjerde nodelinje er ens. Komponisten beskriver selv, hvordan han har *"tilstræbt stor enkelhed i melodians overordnede form"* (Nielsen 2016,77), mens han alligevel har lavet en musikalsk variation ved at ændre harmonikken. Altså gerne to ens melodiske forløb, men ikke med de samme akkorder under – på en gang gentagelse og variation. Endvidere har han ladet sig inspirere til det, der kaldes 'tonemaleri': at beskrive musikalsk, hvad der udtrykkes sprogligt i teksten – for at stræbe efter en sammensmeltning af de to kunstneriske udtryk. Han har ladet sig inspirere af første linjes tekst, der taler om at *'gå på lige flisegange'* og som gentages i hvert vers: *"mottoet fra alle versenes første*

linje måtte naturligvis sættes i musik som små trinvis bevægelser" (ibid.). Et skridt ad gangen – en flise ad gangen – en tone ad gangen. Musikteoretikeren kommer på banen, idet han afrunder med spørgende at tolke melodians beskrivende forhold til teksten: *"lidt nørdet så er bassen i de to første fraser jo lige så trinvis – nemlig præcis en augmentation (fordobling af nodeværdien) af melodistemmen i omvendning. Er det mon en spejling i de våde fliser?"* (ibid.).

Se, hvad jeg har til dig som gave (894)

Undervejs i redaktionsprocessen med *'100 salmer'* udvalgte tekster, der endnu ikke havde fået en melodi knyttet til sig, hvorfor en række komponister blev bedt om at indsende deres forslag til de pågældende tekster. En af dem var forfatteren Oles Sarvigs *Se, hvad jeg har til dig som gave*, og flere komponister fandt det interessant at forsøge sig med denne firlinjede tekst. Valget faldt på den rytmiske pianist Thomas Reils bidrag, og han har haft en meget materialeøkonomisk tilgang til opgaven – som efter min mening gør melodien både slidstærk og let at lære. Første og tredje frase er næsten helt ens – bortset fra den afsluttende tone – mens tredje frase er transponeret op og ligger i subdominantearten, hvilket betyder, at melodien er på vej mod sin afslutning. Anden frase er en variation af den første, men vender med en elegant, punkteret rytmisk figur hen til subdominante grundtone og forbereder dermed den følgende frase. Sidste frase er en nedtransponering af det motiv (1.-2.-3.-1. trin i skalaen), som findes i alle melodians fraser, inden melodien afsluttes med den lille rytmiske figur fra anden frase. Komponisten formår at lade teksten stå tydeligt frem, eftersom melodians melodiske og rytmiske mønster er så relativt enkelt – og hurtigt føles selvfølgelig for den synkende.

Igen berørt (849)

Den sidste salmemelodi, jeg vil kommentere, er særlig derved, at samme person har skre-

vet både tekst og melodi. Sangeren og sangskriveren Janne Mark er ansat ved Brorsons Kirke i København, hvor bandet 'Konnnect' i flere år har arbejdet med at forny den kirkemusikalske tradition – både med at arbejde med populærmusik med et kristent-eksistentielt indhold og ved at spille de traditionelle salmer i ny musikalsk iklædning. Hun kalder sin salme *Igen berørt* for en 'nordisk taizemeditation', og såvel tekst som melodi deler da også stiltræk med den økumeniske taize-tradition. Hele denne melodi er på en måde spændt ud over firklangen Hm7 (a-fis-d-h), som allerede udfoldes i den første linje (be-væ-get af). Herefter sekvenseres et enkelt terts-motiv op inden det hele gentages med en ændret slutning. Første linjes motiv dukker op senere i melodien, og det efterfølgende terts-motiv dukker op flere steder, undertiden i forlænget form.

På en meget overbevisende måde får komponisten udformet versets sjette linje, hvor konsekvensen af det, vi får givet, foldes ud: '*vi får dit mod, vi tør gå ud*'. Netop dér går også melodikken ud over sig selv, idet den bevæger sig fra den høje grundtone og op mod tertsen – således at teksten betones ved her at ligge i et væsentligt højere leje end i resten af melodiens forløb. Der sker ikke nogen egentlig modulation, og melodiens modale præg giver den en stillestående karakter. Det giver mening, idet melodien ikke skal føre videre, men blot gribe tilbage til det ene vers' begyndelse, hvis man vælger at synge salmen kontinuerligt – ellers hører den bare op, næsten umærkeligt.

Litteratur

Eriksen, Uffe Holmsgaard

2013 *"Giv mig, Gud, en salmetunge!"* i *En gudstjeneste – mange perspektiver*.

Red. Kirstine Helboe Johansen og Jette Bendixen Rønkilde. København: Anis, 187-209

Herrestahl, Harald

1992 *"Salmen i skjæringspunktet mellom kunst og kommunikasjon"*

i *Hymnologiske Meddelelser* årg. 21 nr. 1, 47-58

Jensen, Jørgen I.

1983 *"Salmesang – gådesang"* i *Modersmål-Selskabets årbog 1983*, 92-101

2004 *"Musikalsk og teologisk sprog i gudstjenesten"* i *Mødepunkter: Teologi – Kultur – Musik*.

Artikler. København: Anis, 66-76

Lønstrup, Ansa

2004 *"Stemme og identitet. Jeg synger mig – jeg skaber mig"* i *Stemmen og øret –*

studier i vokalitet og auditiv kultur. Århus: Klim, 21-38

Nielsen, Kirsten, Morten Skovsted og Mads Djernes

2016 *100 kommentarer til salmebogstillægget 100 salmer*. Hjortshøj: Syng Nyt

Skovsted, Morten, Eva Holmegaard Larsen, Hans Dammeyer, Kirsten Nielsen, Mads Djernes,
Ole Bjerglund Thomsen, Søren Kinch Hansen, Tine Lindhardt (red.)

2016 *100 salmer. Et salmebogstillæg*. Frederiksberg: Eksistensen

Wierød, Lea Maria Lucas

2014a *"Kirkesangen"* i *Ved lejlighed. Grundtvig og genrerne*. Red. Sune Auken og

Christel Sunesen. Hellerup: Forlaget Spring, 252-275

2014b *"Salmeformens æstetik"* i *Hymnologi. Nordisk tidsskrift* årg. 43 nr. 1-2, 18-33